

Рябова К. О.Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**ЦІЛІСНІСТЬ І ЗВ'ЯЗНІСТЬ
ЯК ОСНОВНІ ТЕКСТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ**

У науковій роботі розглядаються визначення тексту, а також думки передових науковців, які вивчають лінгвістичні, стилістичні особливості тексту, архітектоніко-композиційні властивості, категоризацію, а також граматичні його аспекти і дійшли висновку, що універсального визначення тексту немає через багатofункціональність об'єкта вивчення. Розглядаються та порівнюються думки вчених про універсальні властивості тексту.

У статті розглядаються головні категорії тексту: когезія, когерентність, спрямованість, прийнятність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність. Проаналізовано підходи до вивчення текстуальних категорій. Зазначаються думки науковців щодо унікальних властивостей тексту. Найбільше приділено увагу саме когезії та когерентності. У лінгвістиці когезія визначається як використання мовних засобів для позначення зв'язку в тексті чи речення, саме такі зв'язки об'єднують текст або речення і наділяють його значенням. На думку автора, саме вони є найбільш важливими та ефективними у формуванні тексту, як письмового, так і усного. У розвідці розглядається два основних типи когезії: граматична (зв'язок між мовними знаками, що позначають об'єкт у тексті) та лексична (повторення, синоніми, антоніми, гіпонімія та колокація, що допомагає з'єднати лексичні одиниці).

Також автором аналізуються анафорична референція (використовується зазвичай у повсякденному спілкуванні та письмі), катафорична референція (використовується для драматичного або стилістичного ефекту, для підтримання інтересу читача, щоб отримати необхідну інформацію, яка замінена займенником) та екзоферична референція (в основному використовується для опису абстрактних ситуацій).

Наше дослідження свідчить, що для тексту характерні прагматична визначеність та ціле-спрямованість, а також внутрішня змістовна цілісність, інформаційність та зв'язність.

Подальші дослідження в цьому напрямі мають сприяти дослідженню тексту та його категорій.

Ключові слова: текст, категорії тексту, когезія, когерентність, референція.

Постановка проблеми. Текст відіграє головну роль у процесі людської комунікації, він є не тільки засобом обміну інформації, а й відображенням розумового та духовного рівня суспільства. Будь-який текст має структуру та систему категорій, які забезпечують функціонування тексту. Питанням визначення текстуальних категорій вчені займаються вже тривалий час. Визначені категорії змісту до сих пір залишають низку відкритих питань, що стосуються їх співвідношення з іншими категоріями мови. Невирішеним залишається також питання, яка ж головна категорія тексту. Науковці розбігаються у твердженнях, називаючи зв'язність, інформативність, концепт, комунікативність головною категорією тексту. У своїй роботі ми підтримуємо думку науковців, що визначають головними текстуальними категоріями саме цілісність та зв'язність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження різ-

ноаспектно представлений у розвідках вітчизняних та зарубіжних науковців: структуру художнього тексту вивчає Ю. М. Лотман, лінгвістичні особливості тексту досліджують М. Халлідєй, Р. де Богранд та І. Р. Гальперін, М. К. Бісімалієва порівнює текст та дискурс, І. В. Арнольд досліджує стилістику тексту, сучасна науковиця Г. О. Матковська вивчає архітектоніко-композиційні особливості художнього тексту, Н. В. Глінка досліджує категорію інтертекстуальності, Л. Г. Бабенко проводить лінгвістичний аналіз художнього тексту, граматичні аспекти тексту розглядає А. І. Новіков, Г. Я. Солганик досліджує стилістику тексту. Дослідження, які вже провели зарубіжні та вітчизняні науковці, становлять потужний фундамент теорії лінгвістики тексту для майбутніх досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та аналіз визначення тексту та його основних категорій.

Виклад основного матеріалу. Як об'єкт наукового дослідження текст має різні трактування та визначення. Спроба дати універсальне визначення тексту майже нереальна. Думки науковців розбігаються, вони називають текст 1) мовним твором, в якому реалізуються усі мовні особливості (від фонему до речення) [1, с. 10]; 2) одиницею мови, елементом системи комунікації, де одиниця мови слугує засобом його реалізації [6, с. 4]; 3) поемами, картинами, симфоніями, архітектурними ансамблями. Мистецтво розглядається як в особливий спосіб організована мова; під мовою розуміється будь-яка впорядкована система, що служить засобом комунікації й використовує знаки, витвори мистецтва розглядаються як повідомлення цією мовою й називаються текстами [5, с. 6].

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення [4, с. 631]: «текст (від лат. *textum* – сплетіння, побудова, зв'язок) – знаково-мовна реалізація певної системи інформації. З погляду семіотики, текст – лінійна послідовність знаків, задана певними культурними кодами. Залежно від характеру кодів тексти можуть бути письмові (алфавітні, піктографічні, формульно-математичні тощо), усні, технотронні (задаються за допомогою засобів радіо, звукозапису, машинної пам'яті)».

Своєю чергою текстом І. Р. Гальперін називає твір мовленнєвого процесу, який відзначається завершеністю. Науковець зауважує, що текст складається із заголовка і низки особливих одиниць (надфразових едностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну визначеність [3, с. 18]. До цих характеристик додають ще одну властивість, а саме здатність містити та передавати нову інформацію [6, с. 8].

Як бачимо, думки стосовно визначення в науковців розбігаються, оскільки перші зосереджують увагу на характеристиках тексту, а другі – на способі передачі його. Своєю чергою ми підсумували, що текст характеризується як єдина одиниця мови, твір мовленнєвого процесу, він може бути усним або письмовим, а також характерним для нього є змістова цілісність та семантична структура.

Систему категорійної ієрархії тексту детально розглядає О. Селіванова. У своїй роботі вона порушує питання важливості текстової категорії. Під текстовою категорією науковець визначає надпарадигмальну інваріантну ознаку, яка відтворює найбільш істотні особливості текстом й актуалізованих текстів [7]. Також авторка розглядає можливість розширення текстових категорій за рахунок семантико-стилістичних та функціонально-семан-

тичних категорій, остання представлена в тексті у вигляді звичайних вербальних репрезентацій. Проте вони не розкривають сутність тексту, на відміну від висловлення та надфразової єдності.

У своїй роботі О. Селіванова порівнює твердження науковців, які висловлюють думки стосовно головної категорії тексту. Таким чином, пропонується такі категорії тексту: 1) *текстуальність* (Р. Богранд та В. Дресслер); 2) *тема*, що узагальнює зміст (Е. Агрикола); 3) *зв'язність* як набір значимих відношень, спільних для всіх текстів (М. Халідей); 4) *концепт* як головна ідея творів; 5) *комунікативність* як здатність слугувати ефективною предметно-знаковою основною комунікації (Є. Сидоров) [7].

Досліджуючи категорію тексту, науковці пропонують класифікацію текстових категорій. Розділяють *семантичну* та *структурну* (І. Гальперін), *структурну* та *змістову* класифікації (З. Тураєва). Інформативність, глибину, пресупозицію та прагматику зараховують до *семантичної* класифікації, тоді як до *структурної* – інтеграцію зчеплення, ретроспекцію, проспекцію, партитурність, континуум. О. Селіванова зосереджує увагу на загальноприйнятих класифікаціях тексту (*обов'язкові* та *факультативні, текстові та комунікативні*). Питання стосовно кількості текстових категорій виникає саме через їх ієрархію, одні зміщують своїм значенням інших [7]. Кожен науковець по-різному розподіляє категорії тексту, залежно від їхньої значимості. Іноді вчені інтерпретують ознаки тексту як категорії, виокремлюють лінійну послідовність речень або завершеність чи зв'язність. Виходячи з цього, можемо констатувати, що текст має безліч унікальних властивостей та характеристик.

Говорячи про характеристику тексту, варто згадати працю М. Халідей та Р. Хасан, де вони зазначають, що, окрім універсальних властивостей, текст може набувати унікальних, індивідуальних для кожного тексту, як-от тип, жанр, тема, задана інформація та нова інформація та взаємозв'язок усіх елементів у тексті [10]. Цей концепт містить сім стандартів текстуальності [8, с. 11]: когеренція, когерентність, спрямованість, прийнятність, інформативність, ситуативність, інтертекстуальність. Основоположні та регулюючі принципи: дієвість, ефективність та точність.

Аналогічно вивчає текст М. К. Бісмілієва. Науковиця висловлює думку, що більшість визначень тексту наголошують на структурно-семантичній властивості тексту, а саме на зв'язності. Вони відображають зовнішні та внутрішні властивості тексту:

зв'язність, цілісність та повнота [2, с. 78]. Таку думку підтримує й Л. Г. Бабенко, говорячи про основу універсальних категорій тексту: цілісність (план змісту) та зв'язність (план вираження) [1, с. 41].

У лінгвістиці когезія визначається як використання мовних засобів для позначення зв'язку в тексті чи речення [10, с. 47]. Когезія визначається як зв'язки, які тримають текст і надають йому значення. Є два основних типи когезії: граматична та лексична.

Граматична когезія в тексті досягається через когерентність, зв'язок мовних знаків, що позначають об'єкт у тексті. М. Халлідей та Р. Хасан визначають три основні типи когерентних засобів [10]:

- анафорична референція;
- катафорична референція;
- екзофорична референція.

Анафорична референція – найбільш вживаний тип референції, використовується зазвичай у повсякденному спілкуванні та письмі. Вона з'являється, коли автор посилається на когось або щось, що вже згадувалося перед цим, для уникнення повторів.

Катафорична референція протилежна анафоричній референції і є порівняно прямою. Це відбувається, коли читач представляється як абстрактна сутність до тих пір, поки не буде визначено основним виразом пізніше. Катафору визначають як використання проформи перед виразом, що посиляється [10]. Таким чином, створюється порожнє положення мовного знаку до тих пір, поки не буде надано необхідного змісту. Науковці вказують, що такий механізм працював би найкраще, якби відстань між формою та співвідношенням виразу зберігався в межах одного речення. Катафорична референція не так часто використовується як анафорична, проте вона більш експресивна та драматичніша. Вона використовується для драматичного або стилістичного ефекту, для підтримання інтересу читача, стимулюючи отримання необхідної інформації, яка замінена займенником. Використання катафоричної референції часто можна знайти у вступних реченнях інформаційних постів. Початкове використання катафоричної референції розглядається як прояв авторської комунікативної стратегії, щоб привернути увагу читача.

Третій тип – це екзофора, яка передбачає передбачування поза текстом (ехо – ззовні). Така референція в основному використовується для опису абстрактних ситуацій. Це відбувається, коли спікер не хоче ідентифікувати людину чи річ, а натомість посилається на них як на абстрактні сутності і використовує невизначені займенники.

Інший когесивний засіб – це еліпсис. Це опущення елементів, яких вимагає граматики, які, на думку спікера або письменника, очевидні з контексту і тому їх не варто писати. Це не означає, що кожне висловлювання, яке не повне, є еліптичним. Більшість повідомлень потребує певного введення в контекст, аби мати сенс. Еліпсис відрізняється структурою, яка містить «відсутній» елемент.

Іншим граматичним засобом когезії тексту є заміна. Заміна схожа з еліпсисом в ефекті, який він надає в тексті. Це відбувається, коли замість того, щоб залишити слово або словосполучення, як і в еліпсисі, воно замінюється на інше, більш загальне слово.

Останній граматичний засіб когезії – це сполучення. Сполучення вносять граматичний внесок у текстуальність у специфічній манері. Сполучення передбачає текстову послідовність і показує співвідношення між його сегментами.

Лексична когезія включає в себе повторення, синоніми, антоніми, гіпонімію та колокацію, що допомагає з'єднати лексичні одиниці певним чином, щоб створити текст.

Р. де Богранд зазначає, що когезія тексту та когерентність слів – найбільш очевидні категорії текстуальності. Вони вказують, наскільки складові компоненти тексту підходять одне одному і мають сенс. Проте вони не можуть забезпечити абсолютні кордони між текстами в реальному спілкуванні. Люди використовують тексти за різними потребами, які не будуть цілісними та зв'язними, тому науковець і наголошує на важливості стандартів текстуальності [8, с. 16].

Когерентність важче розпізнати, ніж когезію. Якщо когезія з'єднує форми та частини тексту, то когерентність стосується всього змісту. Речення пов'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком. Це свого роду інтерактивність тексту, коли речення організовані ієрархічно в послідовному відношенні один до одного. Така організація залежить від жанру чи типу тексту, культури мови та інших факторів у конкретній ситуації.

Таким чином, інтенціональність (intentionality) (мета якої – надати ту чи іншу інформацію), прийнятність (acceptability) (актуальність цієї інформації, яка має соціальний чи культурний фон, типи тексту та бажання досягти мети), інформативність (корисність цієї інформації), ситуативність (наскільки доречним є текст) та інтертекстуальність (підґрунтя на знаннях, поданих раніше) усе вищезгадане – це дуже важливі особливості, які має кожен текст, але найголовніше з них – когерентність та когезія, бо вони є засновниками усіх п'яти категорій [8].

Висновки і пропозиції. Таким чином, у статті ми розглянули основні дефініції тексту та його категорії, дійшовши висновку, що в тексті головним є його внутрішня змістовна цілісність, інформаційність та зв'язність, завдяки чому викону-

ються головні функції тексту передачі та зберігання інформації та впливу на читача. Отже, подальші дослідження вбачаємо в детальному та всебічному вивченні текстуальних категорій та їх реалізації у стилістичних особливостях тексту.

Список літератури:

1. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста : учебник, практикум. Москва, 2005. 496 с.
2. Бісміалієва М. К. Про поняття «текст» та «дискурс». *Филологические науки*. 1999. № 2. С. 78–85.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. 5-е изд., стереотип. Москва, 2007. 144 с.
4. Філософський енциклопедичний словник /за ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. С. 631.
5. Лотман О. И. Структура художественного текста. Санкт-Петербург, 1970. С. 11.
6. Новиков А. И. Текст и его смысловые доминанты. Москва, 2007. 224 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
8. Beaugrande R., Dressler W. U. Introduction to Text Linguistics. 1981. 288 p.
9. Halliday M. A. K., Hasan R. Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective. Oxford, 1985. 126 p.
10. Halliday M., Hasan R. COHESION IN ENGLISH. Penn State University press. 1980. P. 47–50

Riabova K. O. COHESION AND COHERENCE AS FUNDAMENTAL TEXT CATEGORIES

In our scientific work we presents the text definition, and the advanced scholars's opinions who study the linguistic, stylistic features of the text, architectural and compositional properties, categorization of the text, and grammatical aspects of the text. We came to the conclusion that there is no universal text definition, due to the text multifunctionality. In this study we considered and compared scientists's opinion about the universal text properties.

The article considers the main categories of the text cohesion, coherence, orientation, acceptability, informativeness, situationality, intertextuality. The existing approaches to the study of textual categories are analyzed. The sciences's opinions of text properties are noted. Most attention is paid to cohesion and coherence. In linguistics, cohesion is concerned with relatively neglected part of the linguistic system, it is these connections that unite a text or sentence and give it meaning. According to the author, they are the most important and effective in the formation of the text, both written and oral. In exploration, two main types of cohesion are considered: grammatical (connection between linguistic signs denoting an object in the text) and lexical (repetition, synonyms, antonyms, hyponymy and colocation, which helps to connect lexical units). The author also analyzes anaphoric reference (usually used in everyday communication and writing), cataphoric reference (used for dramatic or stylistic effect, to maintain the reader's interest, thus stimulating to obtain the necessary information, which is replaced by a pronoun) and exopheric reference (mainly used to describe abstract situations).

Based on our research, the text is characterized by pragmatic certainty and purposefulness, as well as its internal content integrity, information and coherence.

Further research in this direction should contribute to the study of the text and its categories.

Key words: *integrity, coherency, text, text category, coherence, cohesion.*